

Oponentský posudek habilitační práce Mgr. Petra Stehlíka, Ph.D. na téma

PROBLÉM DELIMITACE NĚKTERÝCH SLOVOTVORNÝCH POSTUPŮ A PROSTŘEDKŮ VE ŠPANĚLŠTINĚ

předkládané v roce 2019 na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity

vypracovala doc. Mgr. Miroslava Aurová, PhD.

Monografie Petra Stehlíka, předkládaná jako habilitační práce, je velmi zajímavou a přínosnou sondou do španělské slovtvorby – tedy nikoliv do problematiky slovtvorných postupů jako takových, nýbrž do jejího teoretického uchopení. Autor se rozhodl podrobit kritické analýze kritéria, velmi početná a značně heterogenní, která vedla k ustanovení jednotlivých (běžně zavedených) kategorií, kterými se španělská lingvistika snaží zachytit rozličná komplexní schémata slovtvorby a její základní stavební prvky. Proto v průběhu své monografie Petr Stehlík jednotlivá kritéria a kategorie porovnává, zkoumá jejich vnitřní logiku, ale zejména se soustředí na aspekty, které vykazují určitou nesystematičnost, nepreciznost a vágnost – ostatně tento velmi kritický přístup se odráží již v samotném názvu monografie (*Problematika delimitace*). Autor vstupuje do svého úkolu s rozhodnutím prozkoumat takové oblasti slovtvorby, které tvoří přechody mezi "standardními" kategoriemi, a s předpokladem, že tyto tranzitorní oblasti, vzhledem k jejich pomezí charakteristice, nesplňují klasifikační kritéria zavedených kategorií. Příčinu spatřuje autor dvojí: zaprvé v rovině jazykového systému, kde tyto pomezí jevy ukazují na kontinuální povahu celého komplexu mechanismů slovtvorby, zadruhé v rovině jazykové deskripce, která s tranzitorními oblastmi nepracuje systematicky, či je opomíjí, nebo je považuje za jevy periferní a výjimečné. Petr Stehlík se rozhodl tento stav prozkoumat a ověřit hypotézu o kontinuálním charakteru slovtvorných postupů, přičemž svůj *modus operandi* zakládá nikoliv na rovině jazykového systému, nýbrž na rovině jazykové deskripce.

Při tomto rozhodnutí nemohl autor postupovat jinak, než představit klasifikace, kritéria, popsat jednotlivé kategorie a prvky do nich náležící. Tomuto

odpovídá **struktura práce**, která je rozdělena do pěti celků podle tradičních typů slovo tvorby. Postupně je tak pojednáno o sufixální derivaci (kap. 2), prefixální derivaci (kap. 3), interfixaci/infixaci (kap. 4), parasyntéze (kap. 5) a kompozici (kap. 6). Jednotlivé oddíly sledují totožnou strukturu: postupuje se od přehledu klasifikačních kritérií a základních charakteristik dané kategorie po úvahy o jejich pomezích, tedy přechodových aspektech mezi jednotlivými kategoriemi.

U **sufixální derivace** (kap. 2) autor hned v důvodu příhodně poukazuje na obvyklé automatické ztotožňování sufixace s derivací, což je podle něho následkem nedostatečné pozornosti věnované vymezení tohoto slovo tvorného postupu, které není v případě španělštiny "*¿ceta bezproblémové*" (str. 13). Svůj postoj ukazuje autor tak, že nejprve sumarizuje různé definice sufixace a klasifikace sufixů, aby následně přistoupil k jejich přezkoumání. Na základě analyzovaných zdrojů vyzdvihuje klíčové charakteristiky přípon (např. výhradní postavení za slovním základem, rekatégorizační funkci, absenci plného lexikálního významu a zároveň absenci čisté gramatické funkce). Následuje podrobné prozkoumání kritérií, podle nichž byly navrženy různé klasifikace u konzultovaných autorů, jejichž heterogenita se podle autora "*přirozeně odráží i v pluralitě klasifikačních kritérií a jejich různých kombinací*" (str. 17). Následně se autor věnuje vymezení sufixů, přičemž využívá postupu negace, kdy se snaží delimitovat prvky, které by již svou neprototypičností pod klasicky vymezenou kategorií sufixů nespádaly. Tímto autor zvažuje přechodové oblasti sufixace směrem k flexi, kam řadí apreativní sufixy (a superlativní sufix *-ísimo*), rodové koncovky a infinitivní koncovku *-ar*, a přechodové oblasti směrem ke kompozici, kde se zaměřuje na sufix *-oide* a *-mente*.

Kapitola 3, zaměřená na **derivaci prefixální**, se opět otevírá charakteristikou prefixů, následovanou jejich klasifikací na základě návrhů různých autorů. Přechodovou oblastí je tentokrát pomezí mezi prefixací a kompozicí, s typickými hraničními zástupci předložkou *sin* (a její slovo tvornou funkcí), prefixy *anti-* a *pro-*, adverbialními prefixy *bien-* a *mal-*, prefixy kvantifikačními (*bi-*, *mono-* apod.) a adjektivními prefixy (*macro-*, *mini-*, *mega-*, *neo-* apod.).

Zatímco u předchozích dvou kapitol stály v ústředním zájmu přechodové oblasti, aniž by byla zpochybněna existence základních kategorií, v kapitole věnované **infixaci a interfixaci** (kap. 4) není hlavním tématem "*delimitace interfixace vůči jinému slovo tvornému postupu, nýbrž samotná udržitelnost tohoto konceptu z pohledu současné lexikální morfologie*" (str. 77). Autor se zde zamýšlí nad možnými příčinami, které vedly – zejména v devadesátých letech – k ustanovení interfixace jakožto nového

derivačního postupu; správně poukazuje na to, že pro identifikaci interfixů nebylo v synchronním zkoumání odstoupeno v plné míře od hlediska diachronního (str. 81). Zajímavým postřehem je rovněž přisouzení sémantického vyprázdnění interfixů ve španělštině (*morfo vacío, un impreciso sema*). Po zvážení mnoha alternativních argumentací se autor vrací k opodstatnění existence kategorie interfixů, a to zejména z důvodu "*deskriptivní úspornosti*" (p. 90). Jak vidno, pro autorovu argumentaci je úhelným kamenem sama existence již někým a nějak navržených kategorií a sám způsob, jakým jsou tyto kategorie vymezeny; *eo ipso* zůstává stranou argumentace založená na pozorování vzorku. Tento způsob argumentace je zásadní a v podstatě jediný aplikovaný, jak ostatně vyplývá z celkového záměru práce (vrátím se k tomuto později).

V kapitole 5 se autor zamýšlí nad kategorií parasyntézy, obvykle definovanou jako simultánní prefixace a sufixace. Kriticky se staví k její delimitaci pomocí diachronního hlediska, které je "*v současné morfologii považováno maximálně za doplněk k synchronním metodám analýzy*" (str. 107). Autor poukazuje na určité nekonzistentnosti při definování vnitřní struktury výsledky parasyntézy, totiž váháním mezi Lex-Lex-Suf a Pref-Lex-Suf ve světle různých metodologií.

Předposlední kapitola (kap. 6) je věnovaná otázce **kompozice, konfixace** a statutu **víceslovných pojmenování**. Její poněkud větší rozsah odpovídá širšímu záběru analyzovaných jevů. Stejně jako předtím zaměřuje autor pozornost na přechodové oblasti: na jedné straně je to oblast mezi kompozicí a derivací, konkrétně to, co je obvykle nazýváno neoklasickou kompozicí, na druhé straně je předmětem zájmu otázka vymezení tzv. syntagmatických kompozit vůči volným syntagmatickým spojením a frazeologismům. Tento oddíl vykazuje známou strukturu, výklad se počíná charakteristikou kompozice, pro niž jsou typické konstituenty s lexikálním významem, následovanou klasifikací kompozit. Autor si u **neoklasické kompozice** (v pův. Martinetově terminologii *konfixace*) všímá skutečnosti, že větší pozornost získala tranzitorní oblast mezi konfixací a prefixací, neboť první komponent byl jaksi automaticky interpretován jako derivační složka. Autor však dokládá příklady, kdy specifický význam náleží právě prvku prvnímu: tak by se struktura sémantická konfixace *nefropatía* nelišila od slova derivovaného *nefrotis*. Příhodně je poukázáno na silnou lingvistickou tradici, v níž prefixace stojí mnohem blíže ke kompozici než sufixace a etymologie má stále poslední slovo. V závěru pojednání o konfixaci navrhuje autor považovat ji za zvláštní typ, neboť přiznává afixoidům duální charakter (str. 125).

Autor rovněž konstatuje nutnost vymezit **syntagmatická kompozita** vůči **frazeologismům** a **volným syntagmatům**. Nejprve představuje různé definice frazeologismů, které dělí na kolokace a idiomy (*locuciones*). Není explicitně vyjasněno, co je pod těmito pojmy chápáno, avšak implicitně z reakcí na různé autory a na různá kritéria vyplývá, že jeho pojetí se neliší od "většinového", totiž že kolokace spočívají v částečné kombinatorní omezenosti a v kompozicionalitě významu, idiomy pak odpovídají frazeologizmům s (víceméně) plně idiomatickým významem. Po jejich představení následuje srovnání charakteristik obou kategorií stýkajících na přechodu: těmito charakteristikami jsou fixní pořadí komponentů, interní fixace gramatických kategorií či idiomatičnost, sémantická a referenční jednota, atp. Tato pasáž je obsáhlá a co do způsobu výkladu i výjimečná, neboť autor si zde všímá reálného jazykového vzorku více než problematiky delimitace kategorie. V závěru představuje autor prototypickou složeninu ve španělštině: v centru této kategorie stojí pravé, tedy unilexemické kompozitum (*bocacalle, hojalata, abrelatas*, str. 148)), nicméně konečného jednoznačného slova ohledně jiných typů kompozit se příjemce textu nedočká, viz např. závěry kapitoly: "*V současné době je každopádně otázka slovtvorné povahy konfixů již víceméně uzavřena*" (str. 150); "*Přímo neřešitelným problémem španělské lingvistiky naopak představuje vymezení syntagmatických kompozit vůči frazeologizmům*" (str. 150); či "*V důsledku toho mají dnes pluriverbální jednotky ve španělské jazykovědě dvojí identitu: jsou pokládány jednak za složeniny, jejichž studium náleží do oblasti morfolgie a slovtvorby, jedna za frazémy (kolokace či idiomy), které však již do uvedeného rámce nespádají*" (str. 151).

Celkové hodnocení

Práce Petra Stehlíka představuje velmi ucelený pohled na teorii španělské jazykovědné tradice v oblasti slovtvorby, která je obecně, zejména z klasifikačního, taxonomického hlediska, značně heterogenní, neboť vychází z různých teoretických přístupů. Proto příjemce textu ocení autorův suverénní vhled do této problematiky, detailní obeznámenost s relevantními autory a díly a preciznost, se kterou zvažuje nejmenší jednotlivosti, promýšlí rozličné obecné i dílčí aspekty a všímá si velmi jemných nuancí v tvrzení konzultovaných a analyzovaných autorů, např. když reaguje na "*neodůvodněné zúžení pojmu kolokace na kombinace N+A*" (str. 130), apod.

Velice kvituji autorovu volbu jazyka – češtiny, která jeho práci činí dostupnou domácímu odbornému publiku, neboť monografie poskytuje zevrubný náhled na vývoj přístupů k jednotlivým slovtvorným postupům: v tom je Stehlíkova práce

jedinečná a ojedinělá – pokud je mi známo, v hispanistické odborné literatuře se takto zaměřená monografie nevyskytuje. Čtenář tak získá minuciózně podané informace o vývoji koncepcí, o změnách pojetí určitých prvků i kategorií, o vzájemné inspiraci či odmítavé reakci (nejen) španělských lingvistů, navíc s rozkročením od nejstarších gramatik po současné autory. Přestože to není cílem práce, autor tam, kde je to zajímavé, poukazuje na klasifikační systémy a jejich vnitřní logiku zároveň v české i španělské tradici, čímž nabízí vysoce cenné podněty k porovnání. Výklad je doprovázen různými schémata, která příjemně zpřehledňují hutný výklad.

Nevídaná autorova preciznost, se kterou ke svému záměru přistupuje, je však dle mého zároveň mečem dvousečným. Autor se snaží najít odpovídající kategorii pro jazykový jev, který na základě stávajících kritérií těžko uchopujeme, tak úzkostlivě, že dospívá ke kritice v podstatě všeho, k čemu se zatím v derivační morfologii dospělo. Tato poněkud příkrá kritika stávajícího systému vyústila místy až ve velmi kategorické výroky, za všechny např. "*kontroverzní klasifikace*" (str. 55), "*není nutno zajít do takového extrému jako [...]*" (str. 142), "*naprosto chaotický*" (str. 17), apod.

Již v úvodu autor předesílá, že jeho "*výzkum je zaměřen teoreticky a neopírá se o dnes velmi moderní analýzu korpusových dat*" (str. 9). Autor se tedy pro úvahy o platnosti kategorií opírá nikoliv o jazykový vzorek, nýbrž vše posuzuje prizmatem stávajících kategorií. Rozumím této autorově volbě i jejímu zdůvodnění (str. 9 – 10), domnívám se však, že tímto přístupem se Petr Sthelík vzdal velice zásadního aspektu nutného pro vyslovení závěru. S implicitním přesvědčením, že každý projev jazyka je třeba vtěsnat do předem dané kategorie, nahlíží na prvky jazyka nikoliv přímo, nýbrž právě skrze kategorie, jimiž jsou tyto prvky popsány. Kupříkladu když uvažuje o statutu předložky/předpony *sin*, zpochybňuje její zařaditelnost k té či oné kategorii ne pomocí argumentace založené na pozorování jejího reálného chování v produkci jazyka, nýbrž na základě jejího kategoriálního statutu, který jí byl (samozřejmě různými autory v různých dobách různě přisouzen). Tento nesoulad v samé podstatě definiční je pak přenesen na "neuchopitelnost" daného prvku a potažmo na zpochybňování jeho existence. Ukázkou takové argumentace budiž pasáž z kapitoly 3: "*Jestliže sin v pojmenování los sin papeles není odlučitelnou předponou, pak mohou být ustálené vazby tohoto typu už jen syntagmatickými složeninami nebo frazeologismy. Teoreticky by byla přijatelná obě řešení, i když díky denominativní funkci těchto jednotek je první varianta pravděpodobnější. V každém případě tu narážíme na jinou překážku, na kterou upozorňuje Alonso Ramos (2009: 264): syntax španělštiny nemá žádná pravidla, jež by popisovala nominální syntagmata modifikovaná předložkou*" (str. 59).

Výše uvedená ukázka vykresluje dle mého názoru dva aspekty argumentace, které na jednu stranu samozřejmě vyplývají z logiky záměru, ale které se však závažně dotýkají koncepční podstaty. Zaprvé, autor jako kdyby připisoval kategoriím ontologickou platnost: kategorie jako schránka (*label*) EXISTUJE, pokud není správně vymezena, neexistuje prvek, k jehož popisu měla sloužit. K tomuto viz např. argumentaci na str. 32 ve prospěch pojetí exponentu *-ísimo* jako apreciativní přípony: zde autor uvádí jako jeden z důvodů neekonomičnost případného zřízení další kategorie sufixů, zvláště mělo-li by jednat o kategorii s jedním prvkem. Rovněž se zdá, že pro autora má určitý sufix nějakou víceméně stálou hodnotu a je sám o sobě autonomním prvkem (s výjimkou úvahy o polysémii sufixů a augmentativních exponentů); jinými se slovy jakoby se nepočítalo s dynamikou onomaziologického procesu, při kterém mluvčí vybírá z existujících paradigmat, která samozřejmě neustále reinterpretuje a která posuzuje – dle našeho názoru – v saussureovském pojetí hodnot a protihodnot, kdy teprve spojením základu a určitého exponentu vzniká nová hodnota.

Zadruhé, navrstvování protiargumentů na naprostou většinu výroků, definic a kritérií vede k tomu, že autorovo konečné slovo nezaznívá v plné míře, nýbrž se rozmělnuje v další kontraargumentativní sérii. Řešení polemických aspektů pak bývá založeno na příklonění se k některým z již stávajících klasifikací, za nímž však následuje četné *ale*. K tomu se přidává zmíněná "ontologická" platnost kategorií, která v extrémních případech vyústí v závěr typu "*řešením by mohlo být vyškrtnutí tohoto dnes již neproduktivního typu parasyntézy ze seznamu slovotvorných postupů, ovšem potom by z původní novodobé definice parasyntézy jako simultánní kompozice a derivace, kterou uvádí ještě DRAE (2001), nezbylo vlastně vůbec nic*" (str. 108).

Podobného charakteru je i samotný závěr celé monografie. Autor logicky spatřuje obtížnost zachycení všech tranzitorních oblastí a zvláště pak obtížnost jejich zachycení pomocí stávajících, běžně používaných kategorií, nicméně nakonec konstatuje, že "*se nám nepotvrdilo, že morfologické slovotvorné mechanismy tvoří opravdu jeden spojitý celek, pro jehož popis jsou tradiční diskrétně vymezené kategorie nedostatečné*" (str. 161). Negace existence kontinua slovotvorných procesů je však založen na neexistenci kategorií vhodných k popisu kontinua. Opět se zde setkáváme s argumentací založenou na logice *cathegoria prius elemento*.

Na úplný závěr – a pro účely obhajoby – se obracím na autora s následujícími dílčími dotazy:

1. Z výkladu o infixaci / interfixaci nevyplývá zřetelně status apreciativních elementů – pojednává se o nich rovněž v kapitole o sufixaci. Autor navrhuje za "*nejrozumnější pokládat tento jev za nestandardní apreciativní sufixaci*" (str. 78). Mohl by toto stanovisko blíže vysvětlit? Jak by se tyto "*minoritní realizace deminutivních sufixů*" typu *ahora – ahorita* lišily od obvyklých typu *mesa – mesita*?
2. Otázku přechylování rodu a kategorie koncovek řeší autor modifikací Serranova modelu graduálního přechodu od flexe k derivaci. Bylo by možné uvažovat o povaze tohoto jevu jako o kategorii radiální spíše než o skalární?
3. Jak interpretovat tvrzení, že sufixům *-a*, *-o*, *-e* nelze přiřadit žádnou sémantickou funkci (dále se hovoří o absenci významu? Nevytváří se zde význam právě kompozicionálně spolu s hodnotou lexikální báze?

Závěr:

Závěrem konstatuji, že i přes výše uvedené výhrady považuji práci Mgr. Petra Stehlíka za plně vyhovující požadavkům standardně kladeným na úroveň habilitační práce v daném oboru.

V Českých Budějovicích, dne 10. listopadu 2019

doc. Mgr. Miroslava Aurová, Ph.D.